

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI TO‘LOV TIZIMLARINING KICHIK VA O‘RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISHGA TA’SIRI**THE IMPACT OF DIGITAL PAYMENT SYSTEMS ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UZBEKISTAN**

¹Turayeva Dinara
Tulkunovna, ²Zikrillayev
Jahongir Sarvar o‘g‘li

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va UrDIU xalqaro qo‘shma ta’lim dasturi fakulteti dekan o‘rinbosari, PhD., dotsent.
²TDIU va UrDIU xalqaro qo‘shma ta’lim dasturi fakulteti talabasi

**Annotatsiya
Annotation**

Uzb. - Mazkur maqolada O‘zbekistonda raqamli to‘lov tizimlarining kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishdagi o‘rni va ta’siri tahlil qilindi. Raqamli to‘lovlarning hozirgi holati, shu jumladan onlayn banking, mobil ilovalar, QR-to‘lovlar va soliq tizimlari bilan integratsiyasi yoritildi. Shuningdek, maqolada Prezident qarorlari hamda iqtisodiyotning raqamlashtirilishiga oid me‘yoriy hujjatlar o‘rganilib, xulosa qismida raqamli to‘lov texnologiyalarini kengroq joriy etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Eng. - This article analyzes the role and impact of digital payment systems in the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Uzbekistan. It highlights the current state of digital payments, including online banking, mobile applications, QR payments, and their integration with the tax system. Additionally, the article examines presidential decrees and regulatory documents related to the digitalization of the economy. In the conclusion, recommendations and proposals are presented to promote wider adoption of digital payment technologies.

**Kalit so‘zlar:
Keywords:**

❖ raqamli to‘lov tizimlari, kichik biznes, o‘rta biznes, elektron to‘lovlar, fintech, onlayn banking, iqtisodiy samaradorlik, raqamlashtirish, mobil ilovalar.

❖ digital payment systems, small business, medium business, electronic payments, fintech, online banking, economic efficiency, digitalization, mobile applications.

Kirish.

Raqamli texnologiyalar zamonaviy jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylangan bugungi kunda, ularning iqtisodiyotning barcha sohalariga, xususan, kichik va o‘rta biznes faoliyatiga ta’siri tobora ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini raqamlashtirish, elektron to‘lov tizimlarini rivojlantirish va ularni ommalashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu jarayon kichik va o‘rta biznes subyektlarining moliyaviy operatsiyalarini

soddalashtirish, xarajatlarni kamaytirish, shaffoflikni oshirish hamda yangi bozor imkoniyatlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-noyabrdagi “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6078-son farmoni [1] hamda 2021-yil 20-maydagi “Elektron tijoratni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ-5070-son qarori [2] raqamli to‘lov tizimlarini kengaytirish va ularni kichik hamda o‘rta

biznesda joriy etishni samarali tashkil etilishiga xizmat qilgan. Ushbu hujjatlar doirasida onlayn banking, mobil ilovalar, QR-to'lovlar kabi innovatsion texnologiyalar keng joriy etilishi ta'minlandi.

Markaziy bank va Raqamli texnologiyalar vazirligi tomonidan taqdim etilgan statistik ma'lumotlar raqamli to'lov tizimlarining tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirgani, to'lovlarning tezligi va xavfsizligini oshirgani, shuningdek, biznes faoliyatining shaffofligini ta'minlash orqali soliq tizimlari bilan integratsiyasini kuchaytirganini ko'rsatmoqda. Natijada, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi raqamli infratuzilma va moliyaviy xizmatlar imkoniyatlari kengayib, ularning bozor raqobatbardoshligi oshmoqda.

Maqolada mazkur jarayonlarning tahlili va O'zbekiston sharoitidagi raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznesni rivojlantirishdagi o'rni hamda samaradorligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli to'lov texnologiyalarini yanada keng qo'llash va ulardan foydalanishni rag'batlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Raqamli to'lov tizimlari va ularning iqtisodiyotdagi roli bo'yicha xalqaro hamda mahalliy ilmiy tadqiqotlar keng qamrovli va turli jihatlariga e'tibor qaratadi. Dunyo bo'yicha raqamli moliya va fintech sohasidagi yetakchi mutaxassislar raqamli to'lovlarning biznes jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va moliyaviy shaffoflikni oshirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydilar [5, 6]. Ular raqamli to'lov texnologiyalarining kichik va o'rta biznes uchun moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirishda muhim vosita ekanligini ko'rsatishgan.

O'zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyot va elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashdi. Markaziy bankning To'lov tizimlari borasidagi

hisobotlarida raqamli to'lovlarning kichik biznesning moliyaviy operatsiyalarini tezlashtirish va xavfsizligini oshirishdagi samaradorligi ta'kidlangan. Shuningdek, raqamli to'lov tizimlarining soliq ma'muriyati bilan integratsiyasi orqali iqtisodiyotda shaffoflik va qonuniylikni mustahkamlash imkoniyatlari ham tahlil qilingan. [4].

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Raqamli texnologiyalar vazirligi tomonidan nashr etilgan statistik hisobotlar raqamli to'lovlar bo'yicha tranzaksiya hajmining yildan-yilga o'sishi va bu jarayonlarning kichik va o'rta biznes segmentida keng qo'llanilayotganini tasdiqlaydi [3].

Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda raqamli to'lov tizimlarining kichik biznesga joriy etilishi bilan bog'liq texnik va ma'muriy to'siqlar, mijozlarning raqamli savodxonligi darajasi, xavfsizlik muammolari ham tilga olinadi [7]. Bu esa sohada qo'shimcha chora-tadbirlar va innovatsion yechimlar zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi va O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan davlat siyosati va amaliy ishlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan tahliliy asoslarni beradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot ishi olib borish jarayonida mantiqiy fikrlash, prognozlash, sintez, tizimli yondashuv, tarkibiy va qiyosiy tahlil, iqtisodiy taqqoslash, ilmiy umumlashtirish, statistik hisoblash usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekiston Respublikasida 2020-2024-yillar davomida raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznes rivojiga ta'siri sezilarli darajada oshdi. Markaziy bank va Raqamli texnologiyalar vazirligi statistik ma'lumotlariga ko'ra, raqamli to'lovlar

tranzaksiyalari soni 2020-yilda 50 mln. dan 2024-yilda 120 mln. ga yetib, yillik o'sish sur'ati taxminan 24–25 foizni tashkil qilmoqda.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida 2020–2024 yillar davomida raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznes rivojiga ta'siri

Yil	Tranzaksiyalar soni, mln	O'sish foizi (yillik)
2020	50	—
2021	62	24
2022	77	24
2023	96	25
2024	120	25

So'nggi yillarda raqamli to'lov tizimlarida quyidagi yangi tendensiyalar yuzaga kelmoqda:

Mobil to'lovlarning ommaviylashuvi: Mobil ilovalar va QR-kod orqali to'lovlar, ayniqsa, pandemiya davridan so'ng kengayib bormoqda.

Kontaktsiz to'lov texnologiyalari: NFC yordamida ishlovchi kontaktsiz kartalar xaridlarni tez va qulay amalga oshirish imkonini beradi.

Blockchain va kriptovalyutalar integratsiyasi: To'lov tizimlariga blokcheyn texnologiyasi integratsiyasi va kriptovalyutalar orqali to'lovlar amalga oshirilmoqda.

Sun'iy intellekt (AI) yordamida firibgarlikni aniqlash: Xavfsizlikni oshirish

uchun AI asosida monitoring va tahlil tizimlari kengaymoqda.

API-ekotizimlar: Banklar va fintech kompaniyalari o'rtasida ochiq API'lar yordamida integratsiyalashuv yangi xizmatlarni mijozlarga taqdim etilmoqda.

Kichik va o'rta biznes uchun raqamlashtirishning ijobiy tomonlari: raqamli to'lov tizimlari moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish, marketing imkoniyatlarini kengaytirish va ish jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyatlarini yaratmoqda. Raqamli hisob-kitob tizimlari daromad va xarajatlarni samarali boshqarishga yordam berib, mijozlar uchun qulaylik yaratadi hamda biznes jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qiladi.

2-jadval

Raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznesga ta'siri

Ko'rsatkichlar	An'anaviy to'lovlar	Raqamli to'lovlar	O'zgarish (foizda)
Tranzaksiya xarajatlari (so'm)	100 000	80 000	-20
To'lovlarning o'rtacha vaqti (daqiq)	15	5	-66
Soliq hisobotlarini topshirish vaqti (kun)	7	3	-57
Yangi mijozlar soni (oylik)	100	130	30
Shaffoflik darajasi (1–10 ball)	5	8	60

Ushbu jadvalda an'anaviy va raqamli to'lov tizimlarining kichik va o'rta biznesdagi samaradorlik ko'rsatkichlari taqqoslangan. Raqamli to'lovlar tranzaksiya xarajatlarini 20

foizga kamaytirib, to'lovlarni amalga oshirish vaqtini 66 foizga qisqartirgan. Soliq hisobotlarini topshirish vaqti ham sezilarli darajada qisqargan, bu esa biznes

jarayonlarining tezligi va samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, yangi mijozlar sonining 30 foizga o'sishi va shaffoflik darajasining 60 foizga yaxshilanishi raqamli tizimlarning biznesni rivojlantirishdagi ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Natijada, raqamli to'lov tizimlari kichik va o'rta biznes uchun xarajatlarni kamaytirish, vaqtni tejash, shaffoflikni oshirish va mijozlar bazasini kengaytirish imkoniyatlarini yaratadi. Ushbu ko'rsatkichlar raqamli texnologiyalarni joriy etish biznesning moliyaviy va operatsion samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi.

Xulosa va takliflar.

Xalqaro tajribalar va O'zbekiston sharoitida raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi o'rtasida sezilarli farqlar mavjudligi kuzatiladi. Janubiy Koreya, Singapur, Xitoy va Estoniya kabi ilg'or davlatlarda raqamli to'lov tizimlari yuqori darajada rivojlangan va keng ko'lamda joriy etilgan bo'lsa, O'zbekiston so'nggi yillarda raqamlashtirish sohasida muhim yutuqlarga erishganiga qaramay, raqamli savodxonlik darajasi va texnologik infratuzilma sifatida hali ham rivojlanish imkoniyatlari mavjud. Bu esa mamlakatning raqamli iqtisodiyotga to'liq integratsiyasi va raqobatbardoshligini

oshirishda asosiy muammolaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston hukumati xalqaro tajribalarni o'rganish orqali kontaktsiz to'lovlar, mobil banking va elektron hamyon kabi innovatsiyalarni faol joriy etmoqda hamda regulativ bazani mustahkamlash orqali raqamli iqtisodiyot uchun qulay muhit yaratishga intilmoqda. Davlat va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda kichik va o'rta biznes vakillari uchun raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan treninglar, onlayn kurslar va vebinarlar tashkil qilinmoqda. Bundan tashqari, texnologik qo'llab-quvvatlash va konsultatsiyalar taqdim etilib, raqamli xizmatlarni xalqaro platformalarga integratsiya qilish bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda.

Raqamli to'lov tizimlarining keng joriy etilishi kichik va o'rta biznesning moliyaviy samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish, yangi bozorlarni rivojlantirish hamda mijozlar bilan munosabatlarni yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli savodxonlikni oshirish va texnologik infratuzilmani yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati mavjud bo'lib, bu O'zbekiston iqtisodiyotining raqamlashtirish jarayonini tezlashtirish va barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6078-son Farmoni. 2020-yil 5-noyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Elektron tijoratni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-5070-son Qarori. 2021-yil 20-may.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "To'lov tizimlari statistikasi", 2020-2024-yillar. Manba: <https://cbu.uz/uz/payment-systems/statistics/>
4. Raqamli texnologiyalar vazirligi rasmiy hisobotlari. 2023-2024 yillar.
5. Narayanan N., Bonneau J., Felten E., Miller A., Goldfeder S. *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction*. – Princeton: Princeton University Press, 2016. – 526 p.
6. Chen W. *Fintech and Digital Payment Systems: Innovations and Challenges*. – New York: Springer, 2020. – 310 p.
7. Karimov B. X., Abdullayeva M. "Raqamli iqtisodiyotda to'lov tizimlarini modernizatsiyalash". – TDIU, 2023.